

Dragana Ratković
(Institut za srpski jezik Srpske akademije
nauka i umetnosti u Beogradu)

Derywaty z interfiksem *-i- / -i/y-* oraz pierwszym członem czasownikowym w języku serbskim, rosyjskim oraz polskim

1. Model słowotwórczy, według którego budowane są wyrazy złożone z interfiksem *-i- / -i/y-* oraz pierwszym członem czasownikowym (dalej w tekście model A (czas.) + *-i- / -i/y-* + B), ma charakter ogólnosłowiański (np. serb. *вртупенка*, maced. *вртунон*, ros. *вертухвостка*, ukr. przydomek *Нагнибида*, pol. *wiercipięta*, czes. *odřihost* itd.).

Artykuł zawiera analizę historyczno-porównawczą wyrazów powstałych według modelu A (czas.) + *-i- / -i/y-* + B występujących w językach należących do trzech rodzin słowiańskich – serbskim, rosyjskim i polskim. Przyjrzymy się tym wyrazom złożonym, wykorzystując aparat pojęciowo-terminologiczny współczesnej derywatologii słowiańskiej. W tym miejscu należy podkreślić, że brak dostępu do języka mówionego, a także ograniczona liczba zabytków sprawiają, że spostrzeżenia odnośnie do czasu powstania czy zasobów leksykalnych pierwszych

wieków słowiańszczyzny pisanej obarczone są dużym stopniem niepewności. Dotyczy to w szczególności leksemów o nacechowaniu ekspresywnym, wśród których wyraźną grupę stanowią wyrazy pospolite tego modelu.

2. Chociaż szczegółowemu opisowi wyrazów utworzonych według modelu A (czas.) + *-i-* + B w języku serbskim poświęcono wyłącznie kilka prac (Стевановић, 1956; Михајловић, 1992; Милановић, 2012a, 2012b; Ратковић, 2012a, 2012b), pisano o nich wiele, głównie w opracowaniach o charakterze podręcznikowym, począwszy od Vuka Karadžicia, poprzez Franca Miklošiča, Toma Mareticia, Mihaila Stevanovicia, Eugeniji Barić, Stjepana Babicia, aż do Ivana Klajna i Dragany Ratković (Караџић, 1828/1964, s. 300; Miklosich, 1875, ss. 350, 365–375; Maretić, 1963, ss. 386–387, 392–393; Стевановић, 1970, ss. 408, 412–415; Barić, 1980, ss. 26, 29–30, 85; Babić, 1986, ss. 326–327; Klajn, 2002, ss. 83–88; Ратковић, 2009, ss. 223–234)¹.

W języku serbskim przy pomocy interfiksu *-i-* tworzone są głównie rzeczowniki. Inne części mowy – przymiotniki *блажибожан* (reg.) ‘łagodny i pobożny; postny’ oraz *задруглав* (rzad.) ‘zawzięty, opętany’, jak również przysłówki *зажмиочке* (reg.) ‘o przymrużonych oczach’ – są rzadkie.

Composita modelu A (czas.) + *-i-* + B należą przede wszystkim do leksyki ekspresywnej, najczęściej o zabarwieniu żartobliwym lub obraźliwym. Model, według którego powstają te wyrazy, okazał się wygodnym środkiem kreacji językowej. Dominują wśród nich regionalizmy i kolokwializmy, ale również *hapaks legomena*, okazjonalizmy, neologizmy różnych pisarzy, czyli formy, które w zasadzie nie zdomowiły się w języku, np. *Скочикимак* ‘ten, który skacze jako pluskwa’ (neologizm z XVI w., pojawia się jako przydomek). Spośród złożzeń, które w późniejszym czasie wyszły spod pióra znanych pisarzy, warto wymienić np. *давивук* (neol. indyw.) ‘ten, który dusi wilki, ten, który jest zdolny udusić wilka (o psie)’ (u Milovana Glišicia, w przekładzie *Wojny i pokoju*, 1900 r.); *кажичас* ‘zegar, zegarek’ (indyw.) (w poezji Lazy Kosticia, 1922 r.); *смлатимозговица* ‘upał, ciepło’ (indyw.) (w poezji Matiji Bečkovicia, znanego współczesnego poety).

Niektóre wyrazy złożone modelu A (czas.) + *-i-* + B, powstałe w dawnych epokach jako indywidualne innowacje leksykalne, utrzymywały się przez

¹ W językoznawstwie serbskim te wyrazy określane są również terminem „императивне сложенице”.

wieki i przetrwały do dzisiaj. Możemy na przykład potwierdzić żywotność wyrazu *лижисахан* (pogard.) ‘ten, kto żyje na cudzy rachunek, zwykle przychlebiając, podlizując się; lizus’. Leksem ten odnajdujemy już u Dositeja Obradovicia (druga połowa XVIII w.) i Petra Petrovicia Njegoša (pierwsza połowa XIX w.) (RJAZU, 1880–1976, s. v. *ližisahan* i PCAHY, 1959–2014, s. v. *лижисан, лижисахан*).

Rzeczownik *держиморда* ‘człowiek prymitywny, który znajduje się na wysokim stanowisku i prześladuje podwładnych, tyran’ przejęty został z komedii Mikołaja Gogola *Rewizor*, w której pojawia się jako imię jednego z bohaterów. Wyraz ten z języka rosyjskiego zapożyczony został do języka polskiego (*dzierżymorda*) i w niezmiennym znaczeniu zachował się w obydwu językach do czasów współczesnych.

W jaki sposób możemy porównać interesujące nas słownictwo w wybranych językach? Jedno z podejść ma charakter słowotwórczo-semantyczny. Analizując typy słowotwórcze, możemy podzielić derywaty na „czyste wyrazy złożone”, składające się tylko z dwóch podstaw słowotwórczych i interfiksu, a także wyrazy złożone z formantem interfiksalno-sufiksalnym, te ostatnie zaś klasyfikować również według sufiksów, które uczestniczą w ich tworzeniu. Wszystkie złożenia można jeszcze podzielić według przynależności morfologicznej wyrazów stanowiących ich drugi komponent. Następnie można je klasyfikować, biorąc pod uwagę semantyczno-składniowe kryterium relacji pomiędzy dwoma członami (wyrazy złożone ze strukturą podmiotu, dopełnienia lub przysłówka itp.), jak również podzielić według orientacji semantycznej (funkcji formantu) na złożenia egzocentryczne i endocentryczne. Tą ostatnią metodą posłużyli się Zofia Kurzowa, analizując problem złożonych wyrazów rzeczownikowych w języku polskim (Kurzowa, 1976), i Michał Blicharski, analizując porównawczo problem złożonych wyrazów rzeczownikowych w języku polskim i rosyjskim (Blicharski, 1977). Takie spojrzenie umożliwia badaczowi określenie produktywności typów słowotwórczo-semantycznych oraz wgląd w słowotwórczo-semantyczne ekwiwalenty odpowiednich wyrazów o dwóch tematach w różnych językach.

W naszej analizie wyjdziemy od kryterium znaczeniowego. Analizowaną leksykę podzielimy na klasy semantyczne, w ramach których tam, gdzie umożliwia nam to materiał, określimy, które wyrazy powstałe według modelu A (czas.) + *-i- / -i/y-* + B w trzech różnych językach łączy identyczne bądź tylko podobne znaczenie. W ten sposób otrzymamy obraz grup pojęciowych w różnych językach słowiańskich.

3. Na podstawie informacji, które zostały zawarte w słowniku historycznym języka serbsko-chorwackiego (RJAZU, 1880–1976), *Słowniku serbskich nazw osobowych* (Грковић, 1977), *Zbiorze średniowiecznych cyrylickich dokumentów oraz korespondencji pochodzącej z Serbii, Bośni i Dubrownika* (Мошин, Ћирковић, & Синдик, 2011) i pracy Aleksandra Lomy *Perintegracija ob- > b- jako zagadnienie etymologiczne* (Лома, 2000) model słowotwórczy A (czas.) + -i- + B w języku serbskim potwierdzony został w imieniu *Палиград* ('poch. od *palić* i *miasto*') w *Przywileju monastyru Žiča*, datowanym na około 1220 r. (Лома, 2000, ss. 618–619).

Oczywiście nie można z całą pewnością powiedzieć, że jest to najstarszy zapis, ponieważ liczne nazwy własne, które zawdzięczmy etnografom, etnologom, zbieraczom i autorom zbiorów słownictwa gwarowego itp., zostały zapisane dopiero w XIX i XX wieku i, jako takie, uchwycone w jednym momencie. Należy również zaznaczyć, że na obszarze obecnej Serbii, Bośni i Hercegowiny oraz Chorwacji wyraz utworzony według modelu A (czas.) + -i- + B pojawia się już w XI wieku – w splickich imionach *Платимесо* i *Платихљеб* 'ten, kto kroji mięso / chleb', zapisanych łacinką (RJAZU, 1880–1976, s. v. *Platimeso*, *Platihljeb*). Nie możemy być jednak pewni, czy można uznać je za serbskie, gdyż ze względu na obszar geograficzny, na którym zostały zapisane, dopuszcza się również, że mogą być to formy należące do języka chorwackiego.

3.1. W historii języka serbskiego, co potwierdzają wymienione powyżej źródła, dane wyrazy pojawiają się głównie w postaci nazw własnych – wśród nich większość stanowią przydomki, które uzyskały rangę nazwisk, tymczasem apelatywy są rzadkie: *Скоцигорина* (XIII w.), *Висижаритица*, *Висилаз*, *Витицрѣв*, *Глникаша*, *Клечиглав*, *Кршибабић*, *Курикућа*, *Мутивода*, *Мутиводић*, *Мутигаћа*, *Мучибаба*, *Смудиглав*, *Смудирог* (XIV w.). Następnie: *Мажибрадић*, *Пожрикобила* (XV w.) oraz *Паликућа* (XVI w.), a także *кажинут* 'przedmiot lub osoba, która pokazuje drogę' (XVII w.), *Курикавга*, *Лижинјате*, *Млатишума*, *Пецикоза*, *Газинета* (XVIII w.) itp. Mnogość tworzonych w ten sposób form najlepiej pokazuje monografia Velimira Mihajlovića *Име по заповести. Императивни ономастикон српскохрватског језика* (Михајловић, 1992), w której prezentowany jest pełny inwentarz złożenia modelu A (czas.) + -i- + B w języku serbskim.

3.2. W słowniku Vuka Karadžicia z 1852 r. (Караџић, 1935) znajduje się wiele słów powstałych według modelu A (czas.) + -i- + B, które autor szereguje jako żartobliwe, obelżywe, regionalne, nierozpowszechnione itd. Zalicza do

nich: ludowe nazwy roślin i zwierząt, nazwy osobowe, nazwy własne (głównie przydomki, od których utworzono następnie nazwiska), jak również nazwy niektórych ludowych gier, pojęcia abstrakcyjne czy też puste semantycznie słowa, które posiadają wartość pragmatyczną.

W analizowanym materiale wskazać można następujące przykłady nazw roślin i zwierząt: *вусибаба* ‘przebiśnieg’, *депугуша* (żart.) ‘jarzębina’, *крпигуз* ‘gatunek włośnicy *Setaria verticillata*’, *прдизвек* (żart.) ‘gruboziarnista odmiana fasoli’, *сврбигуз* ‘owoc dzikiej róży’, *буљиока* (pogard.) ‘żaba’, *вртигуз* ‘gatunek ptaka *Motacilla alba*, pliszka biała’, *гуриврећа* ‘wieprz’, *ломигора* (żart.) ‘koza’, *наннигуша* (pogard.) ‘żaba’, *смрдибуба* ‘robak, który śmierdzi’, *смрдибаба* i *смрдиврана* ‘kraska, sinowronka *Coracias garrulla*’.

Najbardziej liczną grupę tworzą nazwy osób: *варимесо* (reg.) ‘osoba, która w przeddzień wesela przynosi mięso lub inne dania z domu narzeczonego do domu panny młodej’, *вуцибатина* (pogard.) ‘obieżyświat, włóczęga, włóczykij’, *газиблато* (pogard.) ‘urzędnik niższego szczebla, który wynosi się ponad innych’, *гладибрк* (żart.) ‘ten, kto podkręca węża, osoba przesadnie dba o wygląd, lalusz’, *драживаишка* (reg. pogard.) ‘obcy (zwykle przedstawiciel władzy), który przychodzi do domu, a którego wizyta jest niemile widziana, nieoczekiwana’, *издерулијеска* (żart.) ‘człowiek, na którym może połamać się leszczyna, postawny mężczyzna’, *изјединогача* (żart.) ‘osoba nie znająca umiaru w jedzeniu’, *каһинер(ка)* ‘kobieta, która lubi się stroić, strojnisia’, *кесизуб* (reg.) ‘osoba, która ciągle się śmieje, strojąca miny’, *кољикоњевић* (z pieśni ludowej) ‘ten, który zabija konie, ktoś, kogo nie stać już na wielkie wyczyny (bohaterstwo, gry rycerskie)’, *крадикоза* (reg.) ‘złodziej kóz’, *купивојска* (reg.) ‘osoba przeprowadzająca zaciąg do wojska, rekrutację’, *купикроставчић* ‘kupujący ogórki i żywiący się nimi, ubogi człowiek’, *летинас* ‘błąkający, wałęsający się bez celu, pędziwiatr, trzpiot, lekkoduch’, *молибог* ‘ten, który ciągle modli się do Boga, pobożny człowiek, świętoszek, nabożniś’, *мрсинетка* ‘spożywająca w piątek mięso, kiedy należy zachować post’, *нјевидруе* ‘towarzysz w śpiewie’, *плачидруе* ‘towarzysz w płaczu’, *надрикњига* ‘ten, który właśnie podarł książkę, niedouk’, *назовирод* ‘niby krewny, dziesiąta woda po kisielu’, *назовибрат* ‘niby brat’, *назовисестра* ‘niby siostra’, *палигорка* (reg.) ‘ksantypa, heroina; zła, przewrotna kobieta’, *плетикотарица* i *плетикроиња* ‘wyplatający kosze, koszykarz’, *пржибаба* (pogard.) ‘zły, podły człowiek’, *сврзимантија* (reg.) ‘człowiek, który zrzucił sutannę, habit, porzucił stan duchowny’, *сврзислово* ‘osoba, która przerwała edukację’, *таригора* i *тарикамен* (z opowieści ludowej), oznaczające ‘awanturnika, narwańca’, *тецикућа* ‘osoba, która dba

o dom, dobry, zapobiegliwy gospodarz / dobra, zapobiegliwa gospodyni’, *трчилажа* ‘osoba rozprowadająca nieprawdę, plotkarz, kłamca’, *члатимух* ‘gadula, papla, pleciuga’, *чистикућа* (reg.) ‘kobieta dbająca o czystość w domu, porządna, pedantyczna’.

W analizowanym materiale występują następujące przydomki przekształcone w nazwiska: *Млатишума* ‘poch. od *тлócić* i *лас*’, *Мочивуна* ‘poch. od *тосzyć* i *већна*’, *Музикрава* ‘poch. od *доić* i *крова*’, *Пеципен* ‘poch. od *печ* i *чхвосћ*’, *Пириватра* ‘poch. od *повiewać* / *wiać* i *огиећ*’, *Плетикоса* ‘poch. od *заплатаć* i *влосы*’, *Серивуна* ‘poch. od *сраć* i *већна*’. Pojawiają się również inne nazwy własne: *Звонизрад* ‘poch. od *дзвониć* i *миаство*, mury obronne osady na prawym brzegu rzeki Zрманја’, *Скочивук* ‘poch. od *скосzyć* i *вилк*, wzgórze w Czarnogórze, w pobliżu miejscowości Crmnica i Paštrovići’, *Скочићевојка* ‘poch. od *скосzyć* i *дзiewczyна*, skała w miejscowości Paštrovići w Czarnogórze, z której – według legendy – dziewczyna skoczyła do morza, aby jej Turcy nie wzięli do niewoli’, *Смрдуноток* ‘poch. od *śmierdzieć* i *струмиећ*, strumień w pobliżu miasta Požarevac we wschodniej Serbii, którego nazwa – według legendy – pochodzi od odoru ciał osób, które poniosły śmierć w tym miejscu przed narodzinami Chrystusa’.

Inne wyrazy złożone to nazwy gier i zabaw, pojęcia abstrakcyjne i puste semantycznie słowa, które posiadają wartość pragmatyczną: *зрабикана* (reg.) ‘rodzaj gry, która ma na celu porwanie, zdobycie czapki, której strzeże jeden z graczy’, *надригуз* ‘rodzaj zabawy z piłką, w której należy zadrapać tylną część ciała’, *вадивек* (reg.) ‘to co czyni życie trudnym (ciężka praca lub sposób życia)’, *памтивек* (hist.) występujący tylko w wyrażeniu przysłówkowym *од памтивека* ‘odkąd sięga pamięć, od zawsze’, *мислигусле* (w zagadce) ‘poch. od *mysleć* i *гёсла*, znaczenie niejasne’, *палипушка* ‘poch. od *palić* i *strzelba*, znaczenie niejasne’.

Produktywność modelu A (czas.) + -i- + B we współczesnym języku serbskim potwierdzają liczne świadectwa ze słowników współczesnego języka serbskiego (ponad 900 przykładów) (Ратковић, 2009, ss. 270–328).

4. Podkreślając, że grupa wyrazów z interfiksem -i- jest nieliczna, Jelena Zemskaja podaje wyłącznie formy *перекатиполе*, *держидерево* i *сорвиголова* (Земская, 1973, s. 129). Nasza analiza, oparta na systematycznie gromadzonym materiale pokazuje, że w języku rosyjskim wyrazy powstałe według modelu A (czas.) + -i- + B są przykładami leksyki nacechowanej stylistycznie – regionalizmami, archaizmami, potoczizmami itp.: *катиляска* (reg.) ‘małe koło’,

секи-голова (arch.) i *сорвиголова* (pot.) – oba oznaczają ‘człowieka, który się nikogo nie boi, człowieka szalonej odwagi’.

4.1. Najstarszym znanym przykładem wyrazów modelu A (czas.) + -i- + B jest męskie imię *Держикрай* ‘poch. od *trzymać* i *terytorium*’, które znajduje się w dokumencie z 1223 r. (Тупиков, 2004, s. 127).

W późniejszym okresie spotkamy imię *Положишило* oraz patronimikum *Молибожич* (XIII w.), imiona *Падинога* i *Прожгибок*, patronimika *Дериглазов*, *Падиногин*, *Сорвигогов* i *Тернигорев* oraz rzeczownik abstrakcyjny *любиимение* ‘chciwość, skąpstwo’ (XV w.), jak również rzeczownik *ламикамиень* ‘gatunek rośliny’, imiona *Перивуника*, *Положихвост*, *Трясисолома* i patronimika *Вариводич*, *Горихвостов*, *Кадигробов*, *Обернибесов*, *Трясихин*, *Урвихвостов* (XVI w.), rzeczownik abstrakcyjny *сладислово* ‘elokwencja’, imiona *Омочихвост* i *Пицимука*, patronimikum *Вертиглазов* oraz kilka patronimików z sufiksem *-ин*: *Вариводин*, *Трясибородин*, *Трясисоломин* i nazwisko z tym samym sufiksem *Подыминогин* (XVII w.), jak również nazwy roślin i zwierząt: *болиголов(а)* ‘gatunek trującej rośliny *Conium maculatum*, szczywól plamisty’, *горихвет* ‘gatunek rośliny z jasnożółtymi i czerwonymi kwiatami’ i *горихвостка* ‘gatunek ptaka z czerwonym ogonem’ (XVIII w.).

4.2. W słowniku Władimira Dala (Даль, 1880–1882/1994) znajdujemy dość dużo wyrazów modelu A (czas.) + -i- + B, z których większość weszła do słowników współczesnego języka rosyjskiego. Tego typu wyrazy, udokumentowane przez Dala, to przede wszystkim nazwy zoologiczne i botaniczne: *вертиголовка*, *вертишейка*, *крутиголовка* – wszystkie trzy słowa oznaczają ‘gatunek ptaka *Junx torquilla*, który kręci głowę, krętogłów zwyczajny’, *горихвостка* ‘gatunek ptaka z czerwonym ogonem’, *держилодья* ‘gatunek ryby, która przysysa się, przylepia do statku’, *держи-дерево* ‘gatunek krzewu, który ochrania pień pobliskiego drzewa’, *(пере)кати-поле* ‘roślina stepowa, której nasiona przenosi wiatr na dalekie odległości’, *ломикамень* ‘gatunek trawy *Saxifraga*, która przebija się przez kamień, skalnica’, *свербигуз* i *свербигузка* ‘gatunek trawy *Sinapis arvensis*, gorczyca polna, ognicha’, *постели-поле* i *устели-поле* ‘gatunek rośliny, która pokrywa pole, bluszcz’, *устели-камень* ‘bluszcz na kamieniu’.

Oprócz wspomnianych nazw w materiale znajdują się również nazwy ludzi: *сорвиголова*, *оторвиголова*, *секиголова*, *урвиголова*, oznaczające ‘człowieka, który nie boi się niczego, dla którego życie nic nie znaczy’ oraz *горибес*, *гориголова* i *гориголовка*, oznaczające ‘człowieka, który szybko się

denerwuje, narwańca’, jak również nazwy innych zjawisk: *наликона* (reg.) i *наликопна* (reg.) ‘święto 24 lipca, czas największych upałów, pożarów, kiedy mogą się zapalić, spalić stogi siana’ i *урвиберега* (w wyrażeniu *Ириныурвиберега*) ‘dzień 16 kwietnia’.

4.3. Wśród wyrazów, które należą do korpusu współczesnego języka rosyjskiego, do leksyki botanicznej i zoologicznej, wymienić należy: *болиголов*, *горюцвет*; *горихвостка*, jak również *задерухвост* ‘ptak, który podnosi ogon’ i *шумиголова* ‘muszla dużego ślimaka, szumi, gdy się go przyłoży do ucha, szumi w głowie’.

Ponadto w grupie nazw ludzi obok *сорвиголова* (pot.) i *урвиголова* (pot.) znajdujemy również: *держиморда* ‘człowiek prymitywny, który znajduje się na wysokim stanowisku i prześladuje podwładnych, tyran’, *скопидом* (pot.) ‘człowiek przesadnie oszczędny, skąpiec’, *загниголова* ‘kłótnik, awanturnik’, *манихвост* (reg.) i *манихвостка* (reg.) ‘ten/ta, który/która uwodzi lub prowokuje’, a wśród przedmiotów *катиляска* (reg.) ‘małe koło’. Jako szczególną grupę wyróżnić należy nazwiska pochodzące od przydomków: *Гонимедов*, *Терпигорев*, *Вернивода* (zob. pkt 8.).

5. Kwiryna Handke uważa: „Nie jest wykluczone, że typ compositów pospolitych z W = *i/y* – zdecydowanie młodszy od typu z W = *o* – powstał pod wpływem bardzo dużej w pewnym okresie produktywności tego typu struktur w nazewnictwie osobowym. Poświadczenia takich złożzeń pospolitych w badanych źródłach wskazują z kolei na niejednakową produktywność tych struktur w poszczególnych językach. Zdecydowanie najwięcej przykładów dostarczają źródła polskie, począwszy od najdawniejszych. Szczególna liczebność compositów tworzonych według wzoru A + (*i/y*) + B, przy członie A o charakterze czasownikowym, wiązała się z ich użytecznością ekspresywną, wykorzystywaną w różnych okresach rozwoju polszczyzny i w różnych stylach. W badanych źródłach innych języków zachodniosłowiańskich typ ten nie jest reprezentowany tak licznie, zwłaszcza w zakresie słownictwa ekspresywnego” (Handke, 1976, s. 101).

Pisząc o wyrazach złożonych tego modelu w języku staropolskim, Krystyna Kleszczowa podkreśla, że grupa tych wyrazów nie jest liczna i że tworzą ją złożenia egzocentryczne, głównie nazwy botaniczne oraz zoologiczne (Kleszczowa, 1996, ss. 363–364).

5.1. W dobie staropolskiej te wyrazy reprezentują głównie nazwy roślin (*łamikamień*, *męczysłód*, *gorzyknot*, *gorzykwiat*). Nazwy innych obiektów są wyjątkami i wśród nich znajduje się *paszyt* ‘człowiek, który żyje na cudzy rachunek, próżniak, leń’, najstarszy wyraz powstały według modelu A (czas.) + *-i/y-* + B, którego pierwszy zapis datuje się na rok 1420 (SSP, 1953–2002, s. v. *paszyt*). Potwierdzenia wszystkich pozostałych form pojawiają się w drugiej połowie XV w. Pod koniec XV w. (1500 r.) spotyka się również nazwy ludzi: *płoczywłos* ‘ten, kto myje włosy’ i *trzebiświnia* ‘ten, kto kastruje świnię’.

5.2. W dobie średniopolskiej (od początku XVI w. do lat osiemdziesiątych XVIII w.) – oprócz występowania wielości nazw roślin (*lubiszczek*, *łomikamień*) – ekspansywnie rozwijają się określające ludzi nazwy o bardzo różnych znaczeniach: powstały one w oparciu o profesję, jaką ci ludzie wykonują, ich charakterystyczne działania bądź wyróżniający wygląd. Wśród *nomina agentis* są to *cieszycamień* ‘kamieniarz’ oraz *pędziwół* ‘poganiacz bydła’. Nazwy ludzi o charakterystycznym zachowaniu lub wyglądzie zewnętrznym to: *przełomiwrota* ‘złodziej, który wtargnął do domu, włamywacz’, *golileb* ‘ten, kto ma ogolony łeb’, *liżyżonka* (pogard.) ‘ten, kto jest bardzo zakochany w żonie lub całkowicie jej uległy’, *liżybożek* (pogard.) ‘ten, kto liże, całuje obrazy i rzeźby świętych’ (XVI w.) oraz *łomiprzysięzca* ‘ten, kto nie dotrzymuje przysięgi’ (XVII w.), *kręciwąg* ‘ten, kto kręci węgami’, *przysychwost* ‘ten, kto każdemu przyszywa ogon’ (XVIII w.).

Pojawiają się również przydomki – *Wydrwigrosz* ‘ten, kto wyłudza (od kogoś) pieniądze, oszust’ oraz *Zawalidroga* ‘ten, kto zatrzymuje ruch, kto jest przeszkodą dla ruchu’ (XVIII w.), również imię psa myśliwskiego *Morzysarna* (XVI w.) ‘ten, który morzy, zabija sarny’.

Odnotowujemy także nazwy zjawisk naturalnych: *łomilas* ‘wiatr, który obala drzewo’ (XVI w.) oraz społecznych i fizycznych: *złomiślub* ‘cudzołóstwo, zdrada’ (XVI w.), *łaminoga* ‘choroba nóg, podagra, artretyzm’, *łomiprzymierze* ‘zerwanie sojuszu’, *łomiprzysięga* ‘deptanie przysięgi’ (a więc są to rzeczowniki abstrakcyjne), czy też nazwy przedmiotów: *cedziworek* ‘naczynie do cedzenia, sito’, *liczydeska* ‘deska, tablica, na której są liczone pieniądze’ (XVIII w.).

Wyrazy te najczęściej nie są opatrzone kwalifikatorami. Wyjątkami są: *ciągniskóra* (żart.) ‘szewc’ (XVII w.), *gasiświeczka* (żart.) ‘ostatni w towarzystwie lub człowiek o jakiejś najmniej rozwiniętej cesze’ (XVIII w.).

Wśród przymiotników pojawiają się wyłącznie *łomikosty* ‘sposobny do łamania kości’ (nie podano źródła, za którym odnotowano cytowane słowo (Linde, 1854–1860, s. v. *łomikost*, a, e).

5.3. Dobę nowopolską (od lat osiemdziesiątych XVIII w. do 1939 r.) charakteryzują liczne wyrazy powstałe według modelu A (czas.) + -i/y- + B oznaczone kwalifikatorami (agr., daw., pogard., pot. przest., żart., wulg.). Spośród nazw ludzi należących do kategorii *nomina agentis* można odnotować: *dławiduda* (żart.) ‘kiepski organista, muzykant’ czy *łapiduch* (pot. przest. żart.) ‘kiepski lekarz’. Ludzie nazywani przez wzgląd na ich charakterystyczne cechy bądź wykonywane czynności to: *trzęsigłówka* (daw.) ‘osoba, która trzęsie głową, która odwraca od kogoś głowę’, *dusigrosz* (żart. pogard.) ‘człowiek chciwy, skąpiec’, *dzierżymorda* (wulg.) ‘tyran’. Do leksyki botanicznej i zoologicznej zaliczają się np. *dusikorzeń* (agr.) ‘rodzaj choroby roślin, która atakuje korzeń’ oraz *bolimuszka* ‘gatunek insekta, który napada ludzi oraz zwierzęta, pijąc ich krew’. Wśród nazw przedmiotów odnotowujemy *wiercimak* (daw.) ‘wałek, tłuczek do kruszenie maku’. Większość tych wyrazów jest reprezentatywnych dla współczesnego języka polskiego (patrz dalej).

6. Nasza analiza wykazuje, że we wszystkich trzech językach model słotwórczy A (czas.) + -i- / -i/y- + B jest produktywny. Różnica między językiem serbskim, rosyjskim oraz polskim, patrząc z perspektywy rozwoju historycznego, polega na tym, że w języku polskim występuje tych przykładów o wiele więcej niż w języku rosyjskim i serbskim. Wywnioskować z tego można, że słownictwo, o którym mowa, jest najbardziej zróżnicowane znaczeniowo w języku polskim. Źródła sprzed XIX stulecia poświadczają, że w języku serbskim i rosyjskim odnotowano głównie imiona i przydomki przetworzone w nazwiska (w języku rosyjskim również pewne nazwy zwierząt i roślin oraz rzeczowniki abstrakcyjne). W staropolszczyźnie jest to leksyka zoologiczna i botaniczna, a w dobie średniopolskiej wyrazy modelu A (czas.) + -i/y- + B obejmują prawie wszystkie kategorie pojęciowe, do których przynależą wyrazy tego modelu we współczesnym języku serbskim i rosyjskim (patrz dalej). Oprócz wielości nazw roślin i przydomków, ekspansywnie rozwijają się określające ludzi nazwy o bardzo różnych znaczeniach: powstały one w oparciu o profesję, jaką ci ludzie wykonują, ich charakterystyczne działania bądź wyróżniający wygląd, nazwy zjawisk naturalnych oraz przedmiotów.

Oczywiście konkluzji tej nie można uznać za pewnik, ponieważ analiza dotyczy tylko poświadczeń pisanych.

7. Z kontrastywnego punktu widzenia, najogólniej mówiąc, wyrazy modelu A (czas.) + -i- / -i/y- + B we współczesnym języku serbskim, rosyjskim

i polskim nazywają ludzi, zwierzęta i rośliny na podstawie ich charakterystycznego działania².

7.1. Do grupy *nomina agentis* należą następujące wyrazy:

serb. *вадиzyb* (pot. żart.) : pol. *wyrwiząb* (pot. żart.) ‘stomatolog’;

serb. *мутимасило* (pejor.) ‘autor tekstów o małej wartości literackiej; pisarzyna, pismak; urzędnik niższego szczebla, skryba’ : pol. *gryziپیórek* (pot. pejor.) i *skrobipiپیórek* (pot. żart.), znaczące ‘urzędnik niższego szczebla, skryba’ itp.

Wśród nazw osób o charakterystycznym zachowaniu bądź cesze znajdują się:

serb. *вущибатина* (pogard.) : pol. *włóczykij* (żart.) ‘obieżyświat, włóczęga’.
Znaczeniowo bliskie jest ros. *неперкату-нопе* ‘osoba, która często zmienia miejsce pobytu’.

Do tej grupy należą również:

ros. *скопидом* (pot.) : pol. *dusigrosz* (żart. lub pogard.) ‘skąpiec’;

serb. *изједипогача*, *ждеривук* (reg.), *мажибрада* (reg.), oznaczające ‘osobę nieznającą umiaru w jedzeniu’ : pol. *moczygęba*, *moczymorda* (pot. fam.) ‘osobę nieznającą umiaru w picciu, pijak’;

serb. *врмуиз* (żart.) : pol. *wiercipięta* ‘ktoś niepotrafiący usiedzieć spokojnie’;

serb. *вртурепка* : ros. *вертухвостка* ‘ta, która wierci ogonem, kokietka’.

Wyrazy powstałe według modelu A (czas.) + -i- / -i/y- + B służą także do nazywania ludzi oraz zwierząt na podstawie jakiejś cechy fizycznej lub wyglądu fizycznego jako znaku rozpoznawczego:

serb. *врчизубица* (pogard. reg.) ‘ten, kto ma zniekształcone usta’, *вущипрња* w zagadce ‘ten, który ciągnie, nosi manatki (o jeżu)’, *напнигуша* (pogard.) ‘ta, która napina gardło (o żabie)’;

pol. *pasibrzuch* (pot.) ‘osoba z wielkim brzuchem, która dba wyłącznie o to, aby się najeść i się nie namęczyć, żarłok’, *wyrwidąb* ‘ten, kto potrafi wyrwać drzewo’ (Waligóra i Wyrwidąb w mitologii polskiej to dwaj bracia o olbrzymiej sile, z których pierwszy potrafi przewracać góry).

Do nazw określających zwierzęta, powstałych na podstawie czynności, które wykonują oraz ich konsekwencji, zaliczamy:

serb. *скопибуба* ‘gatunek robaka, który skacze’, *газубара* (reg.) ‘bocian; kaczką’, *муцимравинац* (reg.) ‘ptak, który dziobie mrówki’, *купимрав* ‘ptak, który zbiera, tępi mrówki’;

² Brak skrótu nazwy danego języka oznacza, że nie odnaleziono w nim odpowiednich przykładów.

pol. *bolimuszka* ‘gatunek owada, który atakuje zwierzęta i pije ich krew’, *wierci-główka* i *kręci-główka* : ros. *вертушейка* i *крутиголовка* ‘gatunek ptaka Junx torquilla’, *шумиголова* ‘muszla dużego ślimaka, szumi, gdy się go przyłoży do ucha, szumi w głowie’.

7.2. W podobny sposób nazywane są rośliny – na podstawie wyglądu oraz skutków działania, a także na podstawie ich zastosowania:

serb. *висибабa* ‘przebiśnieg’, *хлaпимухa* ‘gatunek rośliny, której liście są przystosowane do chwytania much oraz innych owadów’, *ломикамен* (reg.) ‘roślina należąca do rodziny różowatych Filipendula hexapetala’, *болиглав* (reg.) ‘nazwa różnych gatunków roślin m.in. pąsu, oleandra’, *сврбигуз* ‘owoc dzikiej róży’;

ros. *болиголов*, *болиголовка*, *болиголовник* (poch. od *boleć* i *głowa*), (*перe*) *кaтинoлe*, *гoрицвeт* (por. stpol. *gorzykwiat*), *сврбигуз* (poch. od *świerzbiec* i *tył ciała*), *ломикамень* (poch. od *łamać* i *kamień*);

pol. *łamikamień*, *marzumięta*.

7.3. W grupie wyrazów modelu A (czas.) + -i- / -i/y- + B znajdują się również nazwy niektórych przedmiotów oraz części ciała na podstawie ich wyglądu oraz przeznaczenia:

serb. *пaлидрвце* ‘drewienko, które się pali, zapalka’, *каживетар* (reg.) ‘przyrząd, którym pokazuje ruch wiatru, wiatrowskaż’, *вaдичен* (neolog.) ‘narzędzie, którym się wyciąga korek, korkociąg’, *кажинрст* ‘palec, którym się wskazuje’;

ros. *кaтиляскa* (reg.) ‘małe koło’;

pol. *kipichron* (żarg.) ‘nierdzewna przykrywka do gotowania mleka, ognioodporne szkło zapobiegające kipieniu mleka’.

7.4. Niektóre composita modelu A (czas.) + -i- / -i/y- sygnalizują aktywność człowieka. Tu mamy nazwy czynności wykonywanych przez ludzi:

serb. *зубивреме* ‘tracenie czasu’, *мећикука* (reg.) ‘płatanie figli’.

Do tej grupy moglibyśmy zaliczyć również niektóre tańce towarzyskie, tańce towarzyskie oraz pieśni, które im towarzyszą:

serb. *зрaбикaнa* ‘rodzaj gry, która ma na celu porwanie, zdobycie czapki, której strzeże jeden z graczy’, *пунишaкa* ‘poch. od *napęłniać* i *garść*, rodzaj gry w karty’, *љубикoлo* (reg.) ‘rodzaj pieśni ludowej śpiewanej podczas tańczenia kola’;

pol. *łamigłówka* ‘zagadka; trudny problem; (żarg.) skrzyżowanie; żelazna lub metalowa pusta dźwignia, którą się zawija w papier lub szmatę i która służy do obezwładnienia ofiary uderzeniem w głowę’.

Nazwy takie wyrażają pewne zjawiska związane z życiem człowieka przez wzgląd na konsekwencje czynności lub ze względu na ich przeznaczenie:

serb. *вадивек* (lud.) i *вадикашљица* (reg.) ‘to, co czyni życie ciężkim’, *маминоко* (reg.) ‘to, co przyciąga spojrzenie, przyciąga uwagę’, *кварипрадост* (rzad.) ‘to, co niszczy radość, przynosi zły humor’.

Dla wszystkich trzech języków charakterystyczne są nazwy posiłków i napojów:

serb. *депугуша* (reg.) ‘jedzenie bądź napój, który podczas łykania pali, piecze, drapie gardło, przełyk’, *гуливраг* (reg.) ‘nie dobre jedzenie’;

ros. *вырвиглаз* (pot.) ‘ostrzy posiłek’;

pol. *trąbizupka* (hist.) ‘zupa przygotowywana w instytucjach dobroczynnych i rozwożona w kotłach samochodem po mieście’.

Niektóre wyrazy są semantycznie puste, ale mają wartość pragmatyczną – serb. *Гулибрада* ‘poch. od *golić* i *broda*, słowo w dziecięcej wyliczance’.

7.5. Wyrazy złożone modelu A (czas.) + -i- + B w języku serbskim nazywają zjawiska naturalne, jak również nadprzyrodzone (byty mityczne):

serb. *дерикокош* (reg.) ‘wiatr’, *каћинер* ‘słońce’, a także: *кечизуба* (lud. reg.) ‘widmo, upiór w postaci starej kobiety, która szczyrzy zęby’, *јежибаба* (lud.) ‘zły duch, który w wierzeniach ludowych wywołuje klęski żywiołowe’, *кројсрעה* (poet.) ‘dobra, łaskawa rusalka’.

7.6. Wyrazy złożone modelu A (czas.) + -i- + B nazywają też pewne zjawiska związane z czasem i przestrzenią. W obrębie leksemów określających przestrzeń mamy miejsca pobytu i pomieszczenia, których nazwy powstały na podstawie ich przeznaczenia oraz stosunku mówiącego do nich:

serb. *мочилана* ‘pomieszczenie, w którym się namacza len’; *љубистан* (neol. poet.) ‘w znaczeniu hipotetycznym: mieszkanie, miejsce zamieszkania’.

Wśród nazw zjawisk odnoszących się do pojęcia czasu w języku serbskim odnotowujemy:

serb. *гонивек* (neol. indyw.) ‘wiek tyranii’, *горикам* (reg.) ‘czas wielkich upałów w drugiej połowie sierpnia’, *гранисунце* (indyw.) ‘czas, w którym budzi się słońce, zorza’.

Wyrazami modelu A (czas.) + -i- + B nazywane są pewne fragmenty przestrzeni określone w oparciu o ich cechy charakterystyczne oraz konsekwencje oddziaływania:

serb. *вадидуша* (reg.) ‘wzgórze, pagórek’, *ломиврат* (reg.) i *ломивратица* (reg.) ‘droga trudna do przebycia, na której można złamać kark’;

ros. *тянигуз* (żarg. iron.) ‘łagodne, duże zбоче’.

8. Szczególną grupę tworzą nazwy własne. Większość stanowią przydomki, z których powstały imiona i nazwiska:

serb. *Бодурога* ‘poch. od *bość* i *róg*’, *Газивода* ‘poch. od *deptać* i *woda*’, *Паликућа* ‘poch. od *palić* i *dom*’, *Пеципен* ‘poch. od *piec* i *chwośt*’ itp.;

ros. *Гонимедов* ‘poch. od *gonić* i *miód*’, *Тернугопев* ‘poch. od *cierpieć* i *smutek*’; *Верни-вода* ‘poch. od *zwrócić* i *woda*’ (imię rycerza z bajki) itp.³;

pol. *Kręciętowa* i również *Waligóra*, *Wyrwidąb*, *Burczymucha* (postaci z legend i bajek).

Są to również toponimy, oronimy itp.:

serb. *Скочиђевојка* ‘skała w miejscowości Paštrovići w Czarnogórze, z której, według legendy, dziewczyna skoczyła do morza, aby jej Turcy nie wzięli do niewoli’;

ros. *Звенигород* ‘stare miasto na Podmoskwiu, które otrzymało nazwę z powodu wielości cerkwi, które znajdują się na jego obszarze’ (por. serb. *Звониград*);

pol. *Tłuczykąt* i *Odrzykoń* – toponimy, które pierwotnie oznaczały młyn oraz miejsce, w którym obdzierano konie ze skóry.

9. Ekspresywy we wszystkich trzech językach powstają w wyniku procesów metonimizacji, metaforyzacji, personifikacji, hiperbolizacji oraz przy zastosowaniu groteski.

Do nazw otrzymanych w procesie metonimizacji należą np. ros. *скопидом* (pot.) : pol. *dusigrosz* (żart. lub pogard.) ‘skąpiec’. Nazwy otrzymane w procesie metaforyzacji to np. serb. *Мутивода* : pol. *mąciwoda* ‘plotkarz’; ros. *манихвост* (reg.) ‘ten, kto wabi lub przyciąga, uwodziciel, prowokator/podżegacz’, nazwy otrzymane w procesie personifikacji – serb. *депугуша* (reg.) ‘jedzenie bądź

---

³ W pracy *Nazwiska rosyjskie* Boris Unbegaun wymienia szereg nazwisk pochodzenia ukraińskiego utworzonych według modelu А (czas.) + -i- + В: *Болибрух*, *Варибрус*, *Варивода*, *Вернидуб*, *Вернигора*, *Вершигора*, *Вертыпорох* / *Вертипорох*, *Крутыпорох*, *Голиборода*, *Дерикорчма*, *Загубисундук*, *Закривидорога*, *Кадыгроб* / *Кадигроб* / *Катигроб*, *Капинос*, *Крутиголова*, *Крутыпорох* / *Крутипорох*, *Нежнпана*, *Незовибатько*, *Лунибереза*, *Лупинос*, *Лупирыба*, *Нагнибеда*, *Палывода* / *Паливода*, *Паливодов*, *Панибудьласка*, *Печибориш*, *Подопригора*, *Товчигречко*. Zdaniem badacza jest to najbardziej osobliwy, choć niespecjalnie rozpowszechniony typ nazwisk ukraińskich, w których rzeczownik jest drugim członem i zazwyczaj pełni funkcję właściwego tematu czasownika, który znajduje się w pierwszym członie. „Złożenie dwóch elementów, często nieoczekiwanych, a nieraz i absurdalnych, jest potwierdzeniem niepowtarzalnego ukraińskiego humoru. Nie trzeba przypominać, jak bardzo ten typ nazwisk inspirował humorystów i dramatopisarzy. Niektóre nazwiska występują w zniekształconych formach, przez co pozbawione są sensu” (Unbegaun, 1989, s. 223).

napój, który podczas łykania pali, piecze, drapie gardło, przetyk'; ros. *вырви-глаз* (pot.) 'ostry posilek'; pol. *łamigłówka* 'zagadka, skomplikowany problem, skrzyżowanie', z kolei nazwy otrzymane w procesie hiperbolizacji i groteski to np. serb.: *ждеривук* (reg.) 'ten, kto żre jak wilk, łakomy człowiek', *дериклуна* (reg. pogard.) 'leniuch, nierób', *гризикоска* (reg.) 'człowiek, który żyje na łasce kogoś innego, by to osiągnąć, stara się przypodobać, poniża się, darmozjad'; ros. *зориголов(ка)* 'człowiek nadpobudliwy; człowiek, który szybko się denerwuje'; pol. *gryziپیórek* (pot. pogard.) 'urzędnik niższego szczebla, skryba'.

Mimo że ten typ wyrazów nie posiada rozwiniętej struktury polisemicznej w żadnym z badanych języków, niektóre rzeczowniki mają dwa lub więcej znaczeń np. serb. *смрдибуџа* 'robak, który śmierdzi' (znaczenie podstawowe) i 'złośliwy, zły człowiek' (znaczenie wtórne); ros. *перекатиполе* 'trawa, która leży na polu' (podstawowe) i 'człowiek, który ciągle zmienia miejsce zamieszkania' (znaczenie wtórne); pol. *łamigłówka* 'zagadka, skomplikowany problem' itd.

10. Co ciekawe, wyrazy złożone utworzone według wzoru A (czas.) + -i- / -i/y- + B w trzech omawianych językach słowiańskich charakteryzują się licznymi ekwiwalentami słowotwórczo-semantycznymi.

Pierwszą grupę stanowią słowa, które odnoszą się do tych samych zjawisk i posiadają te same tematy słowotwórcze:

serb. *ломикамен* : ros. *ломикамень* : pol. *łamikamięń*;

serb. *болиглав* : ros. *болиголов(ка), болиголовник*;

serb. *сврбигуз* : ros. *свербигуз*;

ros. *вертишейка* : pol. *wierciгłówka*;

ros. *крутиголовка* : pol. *kręciгłówka*;

serb. *вадизуб* : pol. *wyrwiząb*;

serb. *вуцибатина* : pol. *włóczykij* itp.

Do drugiej grupy zaliczamy słowa, które odnoszą się do tych samych zjawisk i mają tylko jeden temat słowotwórczy, np.

serb. *вртигуз* 'poch. od *wiercieć* i *tył ciała*' : pol. *wierciپیęta*.

W kolejnej grupie znalazły się słowa, które odnoszą się do tych samych zjawisk, ale mają różne tematy słowotwórcze, np.

serb. *мутимастило* 'poch. od *mącić* i *atrament*' : pol. *gryziپیórek* i *skrobipiórek*;

serb. *деригуша* 'poch. od *drzeć* i *gardło*' : ros. *вырвиглаз*;

ros. *скопидом* 'poch. od *oszczędzać* i *dom*' : pol. *duşigrosz*;

serb. *гуливрат* 'poch. od *obdzierać* i *szyja*' : pol. *trąbizupka*.

Przytoczone ekwiwalenty słowotwórczo-semantyczne zasługują na szczególną uwagę badaczy z różnych perspektyw dziedzin językoznawczych (obok derywatologii i leksykologii zastosowanie mogą tu mieć m.in. frazeologia, kognitywizm, etnolingwistyka, lingwistyka kulturoznawcza itp.).

11. Wyrazy utworzone według modelu A (czas.) + *-i- / -i/y-* + B w języku serbskim, rosyjskim i polskim są przykładem słownictwa ekspresywnego, głównie o charakterze żartobliwym i pejoratywnym. Są to w znacznej mierze archaizmy, regionalizmy, kolokwializmy, ale również neologizmy, *hapaks legomena*, a także okazjonalizmy, które nie przyjęły się w języku. Szczególną grupę stanowią przydomki, od których zostały utworzone imiona i nazwiska.

Taki typ wyrazów w serbskim i rosyjskim pojawia się po raz pierwszy w źródłach z XIII wieku (możliwe, że w serbskim już w XI w.), w polszczyźnie zaś – w źródle z XV wieku. Oczywiście nie można z całą pewnością powiedzieć, czy faktycznie takich złożeń wcześniej nie było. Brak dostępu do języka mówionego, a także ograniczona liczba zabytków sprawiają, że spostrzeżenia odnośnie do czasu powstania czy zasobów leksykalnych pierwszych wieków słowiańszczyzny pisanej obarczone są dużym stopniem niepewności. Dotyczy to w szczególności leksemów o nacechowaniu ekspresywnym, wśród których wyraźną grupę stanowią wyrazy pospolite modelu A (czas.) + *-i- / -i/y-* + B.

Sądząc po źródłach, model słowotwórczy A (czas.) + *-i- / -i/y-* + B jest produktywny we wszystkich trzech językach – zarówno w ich perspektywie historycznej, jak i w języku współczesnym. Należy jednak zaznaczyć, że przykładów takich w języku rosyjskim odnajdujemy znacznie mniej niż w języku serbskim i polskim, dotyczy to zarówno przebadanych dokumentów historycznych, jak i źródeł współczesnych. W źródłach sprzed XIX stulecia w języku serbskim i rosyjskim odnotowano głównie imiona i przydomki przetworzone w nazwiska (w języku rosyjskim również pewne nazwy zwierząt i roślin oraz rzeczowniki abstrakcyjne). W staropolszczyźnie jest to leksyka zoologiczna i botaniczna, a w dobie średniopolskiej wyrazy powstałe według wzoru A (czas.) + *-i/y-* + B obejmują prawie wszystkie kategorie pojęciowe, do których przynależą wyrazy zaliczane do tego modelu we współczesnym języku serbskim i rosyjskim. Oczywiście konkluzji tej nie można uznać za pewnik, ponieważ analiza dotyczy tylko poświadczeń pisanych. Oprócz wielu nazw roślin i przydomków są także określające ludzi nazwy o bardzo różnych znaczeniach. Powstały one w oparciu o profesję, jaką ci ludzie wykonują, ich charakterystyczne działania bądź wyróżniający wygląd, nazwy zjawisk naturalnych oraz przedmiotów.

We współczesnym języku serbskim, rosyjskim oraz polskim leksyka tego typu jest podobnie zróżnicowana znaczeniowo i dotyczy zazwyczaj tych samych zjawisk. Są to: ludzie, zwierzęta i rośliny nazywane na podstawie ich charakterystycznego działania, rośliny – na podstawie wyglądu oraz skutków działania, a także na podstawie ich zastosowania. Z kolei nazwy niektórych przedmiotów oraz części ciała nadano na podstawie ich wyglądu oraz przeznaczenia, aktywności człowieka. Szczególną grupę tworzą nazwy własne. Większość stanowią przydomki, z których powstały imiona i nazwiska. Wyrazy tego typu nazywają też pewne zjawiska związane z czasem i przestrzenią. W obrębie leksemów określających przestrzeń mamy miejsca pobytu i pomieszczenia, których nazwy powstały na podstawie ich przeznaczenia oraz stosunku mówiącego do nich.

Ekspresywy we wszystkich trzech językach powstają w wyniku procesów metonimizacji, metaforyzacji, personifikacji, hiperbolizacji oraz przy zastosowaniu groteski.

Wyrazy złożone powstałe według modelu A (czas.) + -i- / -i/y- + B w trzech omawianych językach charakteryzują się licznymi ekwiwalentami słowotwórczo-semantycznymi. Zasługują one na dokładniejsze przebadanie przy zastosowaniu różnych dziedzin językoznawczych (obok derywatologii i leksykologii zastosowanie mogą tu mieć m.in. frazeologia, kognitywizm, etnolingwistyka, lingwistyka kulturoznawcza itp.).

Bibliografia

- Babić, S. (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Barić, E. (1980). *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe*. Zagreb: Liber.
- Blicharski, M. (1977). *Złożenia imienne w języku rosyjskim i polskim: Studium konfrontatywne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Choraś, M. (2010). *Nazwy złożone w toponimii śląskiej* (Niepublikowana rozprawa doktorska). Wydział Filologiczny, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Doroszewski, W. (Red.). (1958–1968). *Słownik języka polskiego [SJP]* (T. 1–10). Warszawa: Polska Akademia Nauk.
- Handke, K. (1976). *Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich: Z uwzględnieniem innych języków zachodniosłowiańskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Kleszczowa, K. (Red.). (1996). *Słowotwórstwo języka doby staropolskiej: Przegląd formacji rzeczowników*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kurzowa, Z. (1976). *Złożenia imienne we współczesnym języku polskim*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Linde, S. B. (1854–1860). *Słownik języka polskiego* (T. 1–6). Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (3. wyd.). Zagreb: Matica hrvatska.
- Miklosich, F. (1875). *Lehre von der Bildung der componierten nominalstamme u Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller k.k. Hof und Universitäts Buchhändler.
- Nikolić, M. (Red.). (2007). *Речник српскога језика [РС]*. Нови Сад: Матица српска.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika [RJAZU]*. (1880–1976) (T. 1–23). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Słownik języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku [SJP]*. (1999–2004) (T. 1). Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Słownik polszczyzny XVI wieku [SP]*. (1966–2011) (T. 1–24). Warszawa: Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk.
- Urbańczyk, S. (Red.). (1953–2002). *Słownik staropolski [SSP]* (T. 1–11). Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Wawrzyńczyk, J. (Red.). (2004). *Wielki słownik rosyjsko-polski [WSRP]*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zgółkova, H. (Red.). (1996–2005). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny [PSWP]* (T. 1–50). Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- Грковић, М. (1977). *Речник личних имена код Срба*. Нови Сад: „Вук Караџић”.
- Даль, В. И. (1994). *Толковый словарь живого великорусского языка* (T. 1–4). Москва: Прогресс-Универс. (Reprint wydania 1880–1882).
- Земская, Е. А. (1973). *Современный русский язык: Словообразование*. Москва: Просвещение.
- Ивановић, С., & Петрановић, Ј. (1966). *Рускосрпскохрватски речник* (2. wyd.). Москва: Советская энциклопедия.
- Караџић, В. С. (1964). Главна свршивања сушствителни и прилагателни имена у српском језику. У В. С. Караџић, *Сабрана дела Вука Караџића* (Т. 8, Даница, забавник за годину 1828, ss. 233–321). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (Red.). (1935). *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима* (4. wyd.). Београд: Штампарија Краљевине Југославије.
- Клајн, И. (2002). *Творба речи у савременом српском језику* (Сз. 1, Слагање и префиксација). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства–Институт за српски језик САНУ. (Прилози граматици српскога језика, 1).

- Лома, А. (2000). Перинтеграција об- > б- као етимолошки проблем. *Јужнословенски филолог*, 56(1–2), 601–623.
- Милановић, А. (2012а). Бећковићев поетски опус као ресурс за истраживање сложенница са инфиксом -и-. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 41(3), 193–209.
- Милановић, А. (2012б). Стилски аспект творбе тзв. императивних сложенница у српској романтичарској поезији. W: R. Dragičević (Red.), *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: Зборник радова са Четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта* (ss. 663–674). Београд.
- Михајловић, В. (1992). *Име по заповести: Императивни ономастикон српскохрватског језика*. Београд: Нолит.
- Мошин, В., Ђирковић, С., & Синдик, Д. (2011). *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писамa Србије, Босне и Дубровника* (Т. 1, 1186–1321). Београд: Историјски институт Београд. (Извори за српску историју, 9, Ђирилички извори, 1).
- Николић, М. (2000). *Обратни речник српског језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ; Матица српска; Палчић.
- Ожегов, С. И. (1968). *Словарь русского языка* (7. wyd.). Москва: Советская энциклопедия.
- Ратковић, Д. (2009). *Речи са интерфиксима у српском језику* (Niepublikowana rozprawa doktorska). Филолошки факултет, Београд.
- Ратковић, Д. (2012а). Лексичко-семантичке и стилске одлике императивних сложенница у српском језику. *Наш језик*, 43(1–2), 15–28.
- Ратковић, Д. (2012б). Речи са интерфиксом -и- у српском језику са творбено-семантичког аспекта. *Српски језик*, 17(1), 293–303.
- Речник српскохрватскогa књижевног и народног језика* [РСАНУ]. (1959–2014) (Т. 1–19). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Речник српскохрватскогa књижевног језика* [РМС]. (1967–1976) (Т. 1–6). Нови Сад: Матица српска.
- Словарь русского языка XI–XVII вв.* [СРЈ]. (1975–2008) (Сз. 1–28). Москва: Наука.
- Словарь русского языка XVIII века* [СРЈ]. (1984–2007) (Сз. 1–17). Ленинград (Санкт-Петербург): Наука.
- Стевановић, М. (1956). Императивне сложеннице. *Наш језик*, 8(1–2), 6–18.
- Стевановић, М. (1970). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма)* (2. wyd., Т. 1, Увод. Фонетика. Морфологија). Београд: Научна књига.
- Тупиков, Н. М. (2004). *Словарь древнерусских личных собственных имён*. Москва: Русский путь.
- Унбегаун, Б. О. (1989). *Русские фамилии*. Москва: Прогресс.

Bibliography (Transliteration)

- Babić, S. (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Barić, E. (1980). *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe*. Zagreb: Liber.
- Blicharski, M. (1977). *Złożenia imienne w języku rosyjskim i polskim: Studium konfrontatywne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Choraś, M. (2010). *Nazwy złożone w toponimii śląskiej* (Unpublished doctoral dissertation). Wydział Filologiczny, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Dal', V. I. (1994). *Tolkovyj slovar' zhivogo velikorusskogo iazyka* (Vols. 1–4). Moskva: Progress–Univers. (Reprint of the 1880–1882 edition).
- Doroszewski, W. (Red.). (1958–1968). *Słownik języka polskiego [SJP]* (Vols. 1–10). Warszawa: Polska Akademia Nauk.
- Grković, M. (1977). *Rečnik ličnih imena kod Srba*. Novi Sad: “Vuk Karadžić”.
- Handke, K. (1976). *Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich: Z uwzględnieniem innych języków zachodniosłowiańskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Ivanović, S., & Petranović, J. (1966). *Ruskosrpskohrvatski rečnik* (2nd ed.). Moskva: Sovetskaia éntsiklopediia.
- Karadžić, V. S. (1964). Glavna svršivanja sušestvitelni i prilagatelni imena u srpskom jeziku. In: V. S. Karadžić, *Sabrana dela Vuka Karadžića* (Vol. 8, *Danica, zabavnik za godinu 1828*, pp. 233–321). Beograd: Prosveta.
- Karadžić, V. S. (Ed.). (1935). *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima* (4th ed.). Beograd: Štamparija Kraljevine Jugoslavije.
- Klajn, M. (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku* (Pt. 1, *Slaganje i prefiksacija*). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva–Institut za srpski jezik SANU. (Prilozi gramatici srpskoga jezika, 1).
- Kleszczowa, K. (Ed.). (1996). *Słowotwórstwo języka doby staropolskiej: Przegląd formacji rzeczowników*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kurzowa, Z. (1976). *Złożenia imienne we współczesnym języku polskim*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Linde, S. B. (1854–1860). *Słownik języka polskiego* (Vols. 1–6). Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Loma, A. (2000). Perintegracja *ob-* > *b-* kao etimološki problem. *Južnoslovenski filolog*, 56(1–2), 601–623.
- Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (3rd ed.). Zagreb: Matica hrvatska.
- Mihajlović, V. (1992). *Ime po zapovesti: Imperativni onomastikon srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Nolit.

- Miklosich, F. (1875). *Lehre von der Bildung der componierten nominalstamme u Vergleichende Stammbildungslehre der slavishen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller k.k. Hof und Universitäts Buchhändler.
- Milanović, A. (2012a). Bečkovičev poetski opus kao resurs za istraživanje složenica sa infiksom *-i-*. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 41(3), 193–209.
- Milanović, A. (2012b). Stilski aspekt tvorbe tzv. imperativnih složenica u srpskoj romantičarskoj poeziji. In R. Dragičević (Red.), *Tvorba reči i njeni resursi u slovenskim jezicima: Zbornik radova sa Četrnaeste međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu reči pri Međunarodnom komitetu slavista* (pp. 663–674). Beograd.
- Mošin, V., Ćirković, S., & Sindik, D. (2011). *Zbornik srednjovekovnih ćirilčkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika* (Vol. 1, 1186–1321). Beograd: Istorijski institut Beograd. (Izvori za srpsku istoriju, 9, Ćirilčki izvori, 1).
- Nikolić, M. (2000). *Obratni rečnik srpskoga jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU; Matica srpska; Palčić.
- Nikolić, M. (Red.). (2007). *Rečnik srpskoga jezika* [RSJ]. Novi Sad: Matica srpska.
- Ozhegov, S. I. (1968). *Slovar' russkogo iazyka* (7th ed.). Moskva: Sovetskaia èntsiklopediia.
- Ratković, D. (2009). *Reči sa interfiksima u srpskom jeziku* (Unpublished doctoral dissertation). Filološki fakultet, Beograd.
- Ratković, D. (2012a). Leksičko-semantičke i stilske odlike imperativnih složenica u srpskom jeziku. *Naš jezik*, 43(1–2), 15–28.
- Ratković, D. (2012b). Reči sa interfiksom *-i-* u srpskom jeziku sa tvorbeno-semantičkog aspekta. *Srpski jezik*, 17(1), 293–303.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog i narodnog jezika* [RSANU]. (1959–2014) (Vols. 1–19). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* [RMS]. (1967–1976) (Vols. 1–6). Novi Sad: Matica srpska.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* [RJAZU]. (1880–1976) (Vols. 1–23). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Slovar' russkogo iazyka XI–XVII vv.* [SRJ]. (1975–2008) (Pt. 1–28). Moskva: Nauka.
- Slovar' russkogo iazyka XVIII veka* [SRJ]. (1984–2007) (Pt. 1–17). Leningrad (Sankt-Peterburg): Nauka.
- Słownik języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku* [SJP]. (1999–2004) (Vol. 1). Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Słownik polszczyzny XVI wieku* [SP]. (1966–2011) (Vols. 1–24). Warszawa: Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk.
- Stevanović, M. (1956). Imperativne složenice. *Naš jezik*, 8(1–2), 6–18.
- Stevanović, M. (1970). *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)* (2nd ed., Vol. 1, *Uvod. Fonetika. Morfologija*). Beograd: Naučna knjiga.

- Tupikov, N. M. (2004). *Slovar' drevnerusskikh lichnykh sobstvennykh imën*. Moskva: Russkii put'.
- Unbegaun, B. O. (1989). *Russkie familii*. Moskva: Progress.
- Urbańczyk, S. (Ed.). (1953–2002). *Słownik staropolski [SSP]* (Vols. 1–11). Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Wawrzyńczyk, J. (Ed.). (2004). *Wielki słownik rosyjsko–polski [WSRP]*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zemskaja, E. A. (1973). *Sovremennyi russkii iazyk: Slovoobrazovanie*. Moskva: Prosveshchenie.
- Zgólkowa, H. (Ed.). (1996–2005). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny [PSWP]* (Vols. 1–50). Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.

Derivatives with the -i- / -i/y- interfix and a verb as the first component in Serbian, Russian and Polish

Summary

The paper gives a comparative historical analysis of derivative words with the *i / i/y-* interfix and a verb as the first component in Serbian, Russian and Polish from the standpoint of contemporary Slavic morphology (derivatology). The aim is to provide their description in terms of semantic variation. The author ascertains that all the three languages feature a derivational model of forming expressive lexis by means of the *i / i/y-* interfix, predominantly nouns, of mostly humorous and pejorative meaning. A special group is formed by onyms (nicknames turned surnames, but also toponyms, oronyms, hydronyms etc). This type of words first occurred in Serbian and Russian in the thirteenth century (possibly in Serbian in the eleventh century), and in Polish in the fifteenth century. Judging by the available sources, derivatives with the *i-* interfix appear frequently in historical as well as modern Serbian, Polish and Russian (much more in Serbian and Polish than in Russian). In Serbian and Russian pre-nineteenth-century sources chiefly given names and nicknames-turned-surnames were noted (in Russian, also some animal and plant names as well as abstract nouns). In Old Polish, words of the discussed kind are zoological and botanical lexemes; from Middle Polish on, the lexemes encompass all

semantic categories characteristic of modern Serbian and Russian. It should, however, be stressed that the inaccessibility of the spoken language as well as the limited number of sources introduce considerable uncertainty to observations regarding the time of origin and vocabulary of the first centuries of Slavic languages. This applies especially to expressively marked lexemes, a considerable portion of which is constituted by common nouns of the “A (verb) + -i- / -i/y- + B” model. In contemporary Serbian, Polish and Russian, the lexis formed by means of this derivational model is almost equally developed conceptually and relates predominantly to the same phenomena. Expressive words in all three languages are formed in the processes of metonymisation, metaphorisation, personification, hyperbolization and grotesque, and are characterized by numerous derivational and semantic equivalents.

Derywaty z interfiksem -i- / -i/y- oraz pierwszym członem czasownikowym w języku serbskim, rosyjskim oraz polskim

Streszczenie

Artykuł zawiera analizę historyczno-porównawczą wyrazów z interfiksem -i- / -i/y- oraz pierwszym członem czasownikowym (modelu A (czas.) + -i- / -i/y- + B) w języku serbskim, rosyjskim oraz polskim z punktu widzenia współczesnej derywatologii sławistycznej. Celem badań jest opis analizowanych derywatów według ich zróżnicowania znaczeniowego. Autorka wykazuje, że we wszystkich trzech językach według tego modelu słowotwórczego powstaje przede wszystkim słownictwo ekspresywne, głównie rzeczowniki, o znaczeniu żartobliwym i pejoratywnym. Taki typ wyrazów w języku serbskim i rosyjskim pojawia się po raz pierwszy w źródłach z XIII wieku (możliwe, że w serbskim już w XI w.), natomiast w polszczyźnie w przebadanym materiale z XV wieku. Sądząc po źródłach, model słowotwórczy, według którego tworzone są analizowane wyrazy, jest produktywny we wszystkich trzech językach, zarówno w ich stadium historycznym, jak i w języku współczesnym, przy czym w języku serbskim i polskim jest takich

derywatów więcej niż w języku rosyjskim. W źródłach sprzed XIX stulecia w języku serbskim i rosyjskim odnotowano głównie imiona i przydomki przetworzone w nazwiska (w języku rosyjskim również pewne nazwy zwierząt i roślin oraz rzeczowniki abstrakcyjne). W staropolszczyźnie jest to leksyka zoologiczna i botaniczna, a w dobie średniopolskiej wyrazy modelu A (czas.) + *-i/y-* + B obejmują prawie wszystkie kategorie pojęciowe, do których przynależą wyrazy tego modelu we współczesnym języku serbskim i rosyjskim. W tym miejscu należy podkreślić, że brak dostępu do języka mówionego, a także ograniczona liczba zabytków sprawiają, że spostrzeżenia dotyczące czasu powstania czy zasobów leksykalnych pierwszych wieków słowiańszczyzny pisanej obarczone są dużym stopniem niepewności. Dotyczy to w szczególności leksemów o nacechowaniu ekspresywnym, wśród których wyraźną grupę stanowią wyrazy pospolite modelu A (czas.) + *-i- / -i/y-* + B. We współczesnym języku serbskim, rosyjskim oraz polskim leksyka tego modelu jest podobnie zróżnicowana znaczeniowo i dotyczy zazwyczaj tych samych zjawisk. Ekspresywy we wszystkich trzech językach powstają w wyniku procesów metonimizacji, metaforyzacji, personifikacji, hiperbolizacji oraz przy zastosowaniu groteski i charakteryzują się licznymi ekwiwalentami słowotwórczo-semantycznymi.

Keywords: *-i- / -i/y-* interfix; compound; “A (verb) + *-i- / -i/y-* + B” model; Serbian language; Polish language; Russian language; semantic variation; anthroponyms; zoonyms; phytonyms; pragmonyms; expressive word; derivational-semantic equivalence

Słowa kluczowe: interfiks *-i- / -i/y-*; wyraz złożony; model A (czas.) + *-i- / -i/y-* + B; język serbski; język polski; język rosyjski; zróżnicowanie znaczeniowe; nazewnictwo ludzi; nazewnictwo zwierząt; nazewnictwo roślin; nazewnictwo przedmiotów; ekspresyw; ekwiwalent słowotwórczo-semantyczny

---

Dragana Ratković, Institute for the Serbian Language, Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade
Correspondence: Dragana.Ratkovic@isj.sanu.ac.rs

The work was funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia within research project no. 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (Linguistic analysis of modern literary Serbian and preparation of Serbian Academy of Sciences and Arts Dictionary of Literary and Vernacular Serbo-Croatian).*

Competing interests: The author has declared she has no competing interests.